

ПРЕВОДНИ ЕКВИВАЛЕНТИ ИТАЛИЈАНИЗАМА У ГРАМАТИЦИ ИТАЛИЈАНСКОЈ ВИКЕНТИЈА ЉУШТИНЕ (1794)¹

САЖЕТАК

Предмет истраживања овог рада јесте анализа преводних еквивалената у речнику који представља део *Граматице италијанске* Викентија Љуштине (1794) како би се утврдило њихово порекло и степен заступљености рускословенског језика у делу насталом на самом крају XVIII века, намењеном *илирској јуности*. Речник је подељен према тематским областима из којих се лексеме разврставају у неколико семантичких поља и свако семантичко поље посебно је анализирано. Посебна пажња у истраживању посвећена је анализи адекватности датих преводних еквивалената.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: В. Љуштина, граматика, италијански језик, српски језик, XVIII век

1. Увод

Као што је познато, до стандардизације српског књижевног језика дошло је у првој половини XIX века, чему су претходиле околности започете много раније. Наиме, свест о потреби за сопственим језиком и културом јавља се од почетка XVIII века и управо су се у том периоду од сто година десиле многе измене, смене узора и језика. Сам дух времена допринео је у великој мери наведеним изменама. У XVIII веку, нарочито у другој половини, развија се

¹ Овај прилог је настао у склопу испитних обавеза из предмета *Историја српског књижевног језика: предстандардни период* на докторским студијама Језика и књижевности на Филозофском факултету у Новом Саду. Проф. др Исидори Бјелаковић захваљујем на саветима и сугестијама.

свест о ширењу знања и културе, о просвећивању, што се у српској књижевности највише огледа у делатности Доситеја Обрадовића. Поред тога, у другој половини XVIII века шира неразумљивост рускословенског и руског језика условила је стварање новог типа књижевног језика – славеносрпског. Срби су спроводили потпуну или делимичну србизацију полазећи од рускословенских или руских речи, употребом српских речи уместо рускословенских, фонетским и морфолошким адаптирањем према српском језику и замењивањем рускословенских речи и облика одређеним српкословенским особинама. Тако су створане мешовите форме – хибриди. Србизација се временом појачавала. Крајем XVIII века у српској књижевности порасла је потреба за језичким изразом на матерњем језику, што је довело до приближавања књижевног језика народном. Настао на основи рускословенског, са увођењем елемената српског народног и српкословенског језика, славеносрпски је био ближи читаоцима и лакше се учио. У славеносрпским текстовима мешали су се српски и рускословенски, а често и руски на свим нивоима језичке структуре – лексици, фонетици, морфологији, творби речи и синтакси. Колико ће бити присутни елементи једног или другог језика, зависило је од разних чинилаца. Како је време пролазило, удео српских елемената је растао (Ивић 1998: 129–135).

2. Предмет, корпус и задаци истраживања

У жељи да се осветли један сегмент лексичке структуре славеносрпског језика, у овом су раду анализирани преводни еквиваленти у речнику *Граматики италијанске* Викентија Љуштине (1794) како би се утврдило њихово порекло и степен заступљености рускословенског језика у делу насталом на самом крају XVIII века, намењеном *илирској јуности*. Љуштинина *Грамматика италијанская: ради употребленія илѣрическія јуности* објављена је у последњој деценији XVIII века, а тај период у српској историји и култури представља значајну прекретницу. За главни предмет истраживања узели смо речник који представља додатак граматици и који је дат на 205 страна, а из којег ћемо искључити дијалоге, загонетке и пословице, као и речник властитих имена. Како бисмо извршили анализу, покушаћемо да речи разврстане према тематским областима распоредимо у неколико семантичких поља и у сваком пољу ћемо испитивати које лексеме имају идентичан или сличан облик савременом српском језику, а које

поседују одлике рускословенског језика или су преузете из руског/ рускословенског, односно, колико су *славенизми*² заступљени у овом делу. За препознавање славенизама полазимо од критеријума Александра Младеновића – речи преузете из рускословенског или руског језика – у шта ћемо укључити и речи са руским фонетизмом (префиксе *в-*, *во-*; групу *жд*, групу *ер* тамо где се у српском налази вокално *р*, затим руски рефлекс вокалног *л*).

Поред тога, желимо да утврдимо колико су речи страног порекла заступљене у делу и у ком семантичком пољу доминирају. На крају ћемо проверити да ли постоје термини који су неадекватно преведени.

Да бисмо извршили проверу значења речи и њиховог порекла, користили смо италијанске речнике (Тресцани, Gabrielli Aldo, Sabatini Coletti) у онлајн издању, Станковићев *Руско-српски речник* (2008), речнике страних речи и израза у српском (Клајн и Шипка 2006; Вујаклија 1980), етимолошки речник (Скок 1971), историјски речник (JAZU 1880–1976), као и речнике стандардног српског језика (РМС, 1960; РСЈ, 2011).

2.1. Живот и дело Викентија Љуштине

Викентије Љуштина рођен је 1761. у Медаку код Госпића. Био је теолог, историчар и филолог. Основну школу је завршио у родном месту и након тога је наставио да се образује у манастиру Гомирје, где се и замонашио. Након што је проглашен за ђакона 1783. године, отишао је у Трст, где је провео осам година службујући при Цркви Светог Спиридона. Убрзо је постављен за пароха и катихету у Шопрону и већ тада је уживао углед једног од најобразованијих српских монаха (Српски биографски речник 2011: 719–720). Познато је да је Љуштина послат у Шопрон као један од најинтелигентнијих српских калуђера оног времена и као одличан

² Милена Зорић (2018: 21) је у својој публикацији навела сва тумачења појма славенизам. Појам славенизам пре свега се односио на позајмљенице словенских језика. Ако га посматрамо као књижевни језик престандардне епохе, има измењено, сужено значење и под тим појмом се подразумевају: 1) речи из рускословенског језика (према Унбегауну и Толстоју); 2) речи преузете из рускословенског, руског, па и српкословенског, укључујући и књишке речи (Младеновић, Ивић, Суботић); 3) речи из наведених језика које су фонетски и морфолошки адаптиране према моделу из српског народног језика – тзв. хибриди или славеносрбизми (СТИЈОВИЋ).

познавалац страних језика (немачког, италијанског, румунског, мађарског, француског, грчког и латинског). Године 1796, након пет година проведених у Шопрону, примио је управу манастира Месића и ускоро је проглашен архимандритом. Овим је манастиром управљао до смрти 1805. године, где је сахрањен уз велике почести (Јернеј 1962: 140). Посебно је био истакнут његов добротворни рад у вршачком алумнеуму, односно, брижно старање за генерације српских ђака који су живели у наведеном заводу (Српски биографски речник 2011: 719–720).

Његово најзначајније дело је *Граматика италијанская: ради употребленія иллѹрической юности*, коју је посветио свом духовнику, архимандриту Јоаникију Милојевићу. Поред тога, написао је и две књижице штампане у Будиму 1789: *Кратка повѣсть в общежителномъ монастырѣ Месичѣ* и *Кратка повѣсть в общежителномъ монастырѣ Златицѣ* (Јернеј 1962: 140).

2.1.1. *Граматика италијанская* – општи подаци и досадашња истраживања

Граматика је написана како би послужила *илирској јуности*, што аутор наводи на самом почетку. Он је ценио лепоте италијанског језика и сматрао је важним за наше људе да га уче. Идеја да напише ову граматику потиче од Срба из трговачких кругова који су били настањени у Трсту. Наиме, 1790. Срби су основали школу у Трсту и *Граматика* је најпре требало да послужи потребама школе. Како сазнајемо, ту школу су похађала српска деца која су учила српски и италијански, мање немачки, и стицала друга основна знања (Јернеј 1962).

Истраживањем Љуштинине граматике, и уопште граматике италијанског језика на нашим просторима, највише се бавио Јосип Јернеј. Како он тврди, да је Љуштина написао граматику тридесетак година касније, вероватно би изашла на народном језику и служила би већем броју људи (Јернеј 1981: 181). Пошто је Љуштина био школован у црквеном амбијенту, било му је лакше да пише на славеносрпском језику него на народном српском. Он истиче да је своју граматику скупио из најбољих италијанских граматика и да ју је саставио из више дела. Јернеј у свом истраживању показује да се Љуштина служио немачко-италијанским граматикама оног доба и то двама делима: *Grammatica italiana* (Renoald Tarmini 1764) и *Nuova e perfetta grammatica reggia italiana e tedesca* (Castelli 1773). Утицај ова два дела огледа се у

садржају и распореду градива, а највише у лексиколошком додатку граматици (Jernej 1962).

Грамматика у ужем смислу обухвата око половине књиге – од 507 страна граматику чине 273 стране. Остатак књиге чине додаци које је Љуштина укључио у дело према обичају писаца граматике за странце из оног доба (Jernej 1962). Граматику започиње посветом архимандриту Јоаникију Милојевићу, чему следи *Предговор*. Грамматика се састоји из четири дела: правопис, етимологија³, синтакса и прозодија. Први део *О правописанію* дат је на 26 страна (14–40), други део *О етимологій* на 185 страна (41–226) и трећи део *О сочиненію* на 58 страна (227–285).

Љуштинина Грамматика италијанског језика за говорнике српског подручја није прва грамматика страног језика иако он то тврди. Наиме, није му била позната грамматика Јакова Микаље из 1649. године и он се стога није служио домаћим изворима. Јернеј (Jernej 1962) наводи да је велика вредност граматике њена исцрпност, која је касније послужила као подлога за далеко скромнију Грамматику Николе Белинића.⁴

3. Анализа речника у Граматици италијанској

Већ смо споменули да грамматика у ужем смислу чини само један део Љуштинине *Грамматике*. Ми смо се овде заинтересовали за речник који је дат у *Граматици* на 205 страна – од 286. до 491. Део речника који ћемо анализирати садржи 55 тематских области са укупно 1756 речи. Наведени лексички фонд подељен је у овом раду на 12 семантичких поља, при чему су анализирани еквиваленти које је Љуштина дао како би се уочило колико су термини блиски савременом српском језику, из ког језика речи доминирају, какав је Љуштинин језик и какви су преводни еквиваленти. Семантичка поља су дата у следећим поглављима: *Религија, филозофија и природне појаве, Годушња доба, месеци, дани и празници, Узрост и особине човека и сродство, Стања човека, Делови тела и одећа, Војни и судски чиновници и професије, Предмети за кућу и за обављање разних послова и активности, Јела и намирнице, Животиње, Село и град, Боје и описни придеви и Глаголи неопходни за комуницирање у свакодневним ситуацијама.*

³ Морфологија

⁴ Белинићева Грамматика је штампана у Трсту 1818. године.

Из анализе смо искључили поглавље *Имена Предѣловъ и Народовъ* (*Nomi di Paesi e Popoli*), које је дато на седам страна (328–334) и које би посебно могло послужити анализи личних имена заједно са поглављем *О именѣхъ муже и женъ* (*Dei nomi degli uomini e delle donne*) датом на пет страна (348–352). Поред тога, нећемо анализирати ни 20 дијалога намењених ученицима за комуникацију у свакодневним ситуацијама (352–405), изразе за изражавање учтивости (405–408), збирке пословица (408–442), збирке 20 разноврсних прича датих на италијанском и српском (442–462), напомене о италијанском језику⁵ (462–484), италијанске скраћенице (484–487) и молитве пре и после учења на италијанском и српском (488–489) који су у овом делу сврстани у речник.

3.1. Религија, филозофија и природне појаве

Речник почиње насловом тематске области *О Божествѣ, о небѣ и элементѣхъ или стѣхѣхъ* (*Della Divinità, del Cielo e degli Elementi*), а у ову групу смо сврстали и наслове *О Веѣма которыя принадлежатъ къ Богословію и къ любомудрїю* (*Delle cose che appartengono alla Teologia ed alla Filosofia*) и *О достоинствахъ церковныхъ* (*Delle dignità Ecclesiastiche*).

Међу преводним еквивалентима, издвојили смо лексеме које имају облик као лексеме савременог српског језика: *Богъ, спаситель или избавитель* (286)⁶, *небо, вода, море, ледь, магла, потопь, врућина* (287), *правда* (288), *рай* (287), *вѣчный*⁷ (286), *клекнути* (341). Поред наведених речи у овом пољу су забележени и славенизми као преводни еквиваленти италијанизма: *святїи* (286), *землетрясенїе* (287); *всемогуцїи* (286); *воздух* (287), *воздрезанїе* (288), *вкус* (289); *солнце* (287); *жертва, крещенїе* (287), *смерт, безсмертїе* (289), *крестити* (341); *творецъ* (286), *отец* (297); *ходатай*⁸, *естество*⁹, *человѣчское*¹⁰ (286), *благоразумїе*¹¹, *добродѣтель*¹², *благочестїе*¹³ (288).

⁵ Одељак је написан на италијанском без превода на српски и говори о настанку италијанског језика и његовим дијалектима.

⁶ У заградама је дат број странице на којој су дати термини забележени у *Граматици*.

⁷ *Вечни* или *вјечни* (итал. *eterno*). Слово *ѣ* првобитно се транскрибује као *е*, што је одлика српскословенских текстова као и народног српског језика, док је транскрипција обликом *је* одлика рускословенског (руског) језика.

⁸ Посредник (итал. *mediatore*)

3.2. Годишња доба, месеци, дани и празници

У ову групу речи сврстали смо следеће наслове *О времени и о годишнихъ премѣненіяхъ* (*Del tempo e delle stagioni*), *Дніе седмичній или недѣлнїи* (*I giorni della settimana*), *Мѣсяцы* (*I mesi*) и *О празницѣхъ и временѣхъ примѣчательнѣйшихъ въ лѣтѣ или годинѣ* (*Delle Feste e Tempi più rimarchevoli dell'Anno*).

Међу преведеним терминима, неколико речи одговара лексемама савременог српског језика: *зима* (289), *половина, среда* (290), *Божихъ* (291), док већина забележених преводних еквивалената припада славенизмима: *день* (289), *денница* (290); *полдне, полноци* (289); *вторник* (290), *Воскрсеніе, Вознесеніе* (291); *вси* (292); *четверт* (289), *померчина, четверток* (290), *первый* (291); *рождество*¹⁴ (291).

За називе месеци у години Љуштина је преузео лексеме латинског порекла са завршетком *-ій*¹⁵: *Јаннуарій, фебруарій* итд. (290).

3.3. Узраст и особине човека и сродство

Из овог семантичког поља смо анализирали речи сврстане према тематским областима са следећим насловима *О возрастѣ мужа и жены* (*Degli stati dell'uomo e della donna*), *Степени сродства* (*Gradi di parentado*), *Несовершенства Человѣческая* (*Imperfezioni dell'Uomo*) и издвојили речи које имају облик као у савременом српском језику: *жена, мужъ, супругъ, супруга* (292), *мати, мершав*¹⁶ (293). Већина преводних еквивалената

⁹ Природа (итал. *natura*)

¹⁰ Човечја, људска (итал. *umana*)

¹¹ Разборитост, опрезност (итал. *la prudenza*)

¹² Врлина, честитост, моралност (итал. *virtù*)

¹³ Побожност (итал. *pietà*)

¹⁴ Рођење (итал. *natività*)

¹⁵ Изузетак су месеци *мартъ* и *августъ*.

¹⁶ Лексеме са групом *ер* наведене под речима домаћег порекла показују да се ради о правописном маниру писања групе *ер* у вредности вокалног *р*, а не о славенизмима.

припада славенизмима: *перворожденый* (293); *вдовець* (294); *восприемныйк*¹⁷ (294), *волхвователь*, *чаратань*¹⁸, *печальный*¹⁹ (305); *перворожденый* (293).

3.4. Стања човека

У ову област смо уврстили лексеме са следећим насловима *Болести и приключенія* (*Infermita ed Accidenti*) и *О болѣзньхъ* (*Delle malattie*) и приметили да доминирају славенизми: *щастіе*, *нещастіе*²⁰ (305), *приключеніе* (306)²¹; *дерктаніе*, *смерзнутіе* или *назѣбъ перси*, *свербежъ* (306), *герчь*, *смерть* (307), али речи са обликом савременог српског језика нису изостале: *грозница*, *рана*, *модрица* (306).

3.5. Делови тела и одећа

Лексеме из семантичког поља које обухвата делове тела и одећу Љуштина је сврстао под следећим насловима: *О частѣхъ тѣла* (*Delle parti del corpo*), *О оноу что треба къ одѣянію* (*Di quel che bisogna per vestirsi*), *Къ одѣянію принадлежитъ* (*Per li vestiti bisogna*), *Одѣянія женская* (*I vestiti per le donne*), *О одѣянію* (*Per vestirsi*) и издвојили смо речи које су као у савременом српском језику: *глава*, *лице*, *чело*, *очи*, *оверве* (294), *ноздерве*, *беркови*, *герло*, *уши*, *носъ*, *рука* (295), *уздысанъ* (296), *чаране*, *пануче*, *чизме* (307), *лепеза* (309). Међу овим речима имамо турцизме (*чаране*, *пануче*, *чизме*, *лепеза*) који су ушли у стандардни српски књижевни језик и задржали се до данас. Друге речи припадају славенизмима: *гортанъ*, *перстъ* (295), *кровь*²² (296), *перстень* (308), *наперстакъ* (309); *воздыханіе* (296). Занимљиво је приметити да су неке лексеме дате у два облика, један са одликама рускословенског, други са одликама српског: *езыкъ*, *языкъ* (295), *желчь*, *жучь* (296).

Поред свих тих речи, сусрели смо се са речима страног порекла: *перука*²³, *капутъ*²⁴, *камизоль*²⁵, *ципеле*²⁶ (307).

¹⁷ Кум (итал. *santolo*)

¹⁸ Мађионичар, чаробњак (итал. *stregone, mago*)

¹⁹ Тужан (итал. *triste*)

²⁰ Срећа; несрећа (итал. *la buona fortuna; la disgrazia*)

²¹ Догађај (итал. *fortuna*)

²² Крв

²³ Перика (фр. *perruque*)

3.6. Војни и судски чиновни и професије

Како бисмо анализирали речи из ове области, прикупили смо речи које су сврстане под следећим насловима *Чиновы судејскіи* (*Cariche ed ufficiali di giustizia*), *Достоинства и чини воинства* (*Ufficiali di guerra*), *Воинство* (*L'esercito*), *О художеиствахъ и рукодѣліахъ* (*Professioni e mestieri*), *О воинствѣ* (*Per l'esercito*), *Достоинства мирская или свѣтская* (*Le Dignità temporali e secolari*) и *Служители великихъ домовъ* (*Ufficiali di casa*).

Може се приметити да имамо велики број страних речи за означавање војних и судских чиновна које су се задржале и у савременом српском језику. Тако имамо доста речи преузетих из латинског језика: *губернаторъ*²⁷ (298), *резидентъ*²⁸, *канцлеръ*, *аудиторъ*, *конзулъ*, *адвокатъ*²⁹, *прокураторъ*, *нотариусъ*³⁰, *регистраторъ*, *секретаръ* (299), *генералъ*, *мајоръ* (300). Осим тога, као што је очекивано, велики број речи долази из немачког језика: *херцогъ*³¹ (298), *канцелистъ*³², *президентъ*³³ (299), *адмиралъ*, *комисаръ* (300). Нешто мање бројне су речи из француског: *бригадиръ*, *мускатеръ* (300), *баталјонъ* (301) и италијанског језика: *капитанъ*, *капралъ*³⁴ (301).

Један број речи има савремени облик уколико се изузму ортографске разлике: *писаръ* (299), *лѣкаръ*, *месаръ*, *крячъ*, *ципеларъ*, *шеширѣія*,

²⁴ Капут (итал. *cappotto*)

²⁵ Камизол (фр. *camisola* од шп. *camisole*, дем. од *camisa*)

²⁶ У српски је дошла преко мађарског (*cipellő*), настала у ср. лат. (*zipellus, zepellus*).

²⁷ Лат. *gubernator*

²⁸ Клајн и Шипка (2006) наводе да је реч преузета из енглеског *resident* према латинском *residens*. Љуштина ју је вероватно преузео директно из латинског или преко италијанског.

²⁹ Љуштина даје још једну реч која није страног порекла *спомощникъ*.

³⁰ У данашњем српском језику користи се реч *нотар*, од немачког *Notar* што је настало од латинског *notarius*.

³¹ Војвода (итал. *duca*), пореклом из немачког језика (ствнем. *Heri-zogo*), у српски је дошла преко мађарског *herceg*.

³² Канцелист, писар, судски чиновник (срлат. *cancellista*, нем. *Kanzlist*)

³³ Поред стране речи Љуштина даје и реч *предсѣдатель*.

³⁴ Од италијанског *caporale*. Данашњи облик је *каплар*.

терговацъ (303), конюшаръ, кочиѣшиъ, слуга, куваръ, куварица (304)³⁵, господаръ (305), а запазили смо и неколико преводних еквивалената који припадају славенизмима: корчмаръ, древодѣль (303); вертоградаръ³⁶ (304).

3.7. Предмети за кућу и за обављање разних послова и активности

Љуштина даје списак предмета који су потребни за извођење одређених послова *За оне кои јашу коню (Per quei che montano a cavallo)*, активности *Ради ученія (Per studiare)* и *Инструменти музическiи (Strumenti di musica)* и за кућу или оно што се налази у кући *Имена вещей нужднѣихъ къ столу или трапзѣ (Nomi delle cose più necessarie nella tavola)*, *Приправленіе стола, трапезы (L'apparecchio della tavola)*, *О частѣхъ дома (Delle parti della casa)*, *Домашнѣе украшеніе или имѣніе (I mobili della camera o della casa)*, *О ономъ что находится въ варыльницѣ (Quel che si trova nella cucina)* и *Металли или руды (I metalli)*.

Међу тим предметима имамо велики број лексема домаћег порекла као што су: *узда* (309), *листь, страна, перо, печать, писмо* (310), *свирала* (311), *столица* (312), *чаши* (313), *врата, окно* (315), *житница, покривачи, даске* (316), *огледало, ватра, дрвена постеля* (317), *уже, метла, керпа* (318), *пержити кафу* (319), *злато, сребро, гвожђе* (327), *олово, челикъ* (328). Један број лексема је турског порекла или је у српски ушао преко турског: *тамбура*³⁷ (311), *таванъ* (316), *кашика* (318), *кафа*³⁸ (318). Поред тога, забележили смо и лексеме немачког порекла: *сала* (315), *итала*³⁹ (315), али и италијанског *салвета*⁴⁰ (312).

Један број преводних еквивалената припада славенизмима: *вино црвеное* (319); *трапеза* (317), *мѣдъ*⁴¹ (328).

³⁵ Транскрибовани облици су: *писар, лекар* или *љекар, месар, кројач, ципелар, шеширѣиѣ, коњушар, кочиѣши, слуга, кувар, куварица*.

³⁶ Баштован (итал. *giardiniera*)

³⁷ Тур. *tanbur* од ар. *tanbūr* од перс. *dünbe-i bereh* (јагњећа кожа)

³⁸ Тур. *kahve* од ар. *quahwāi*

³⁹ Нем. *Stall*. Скок (Skok 1971) тврди да у Далмацији може бити и од италијанског *stallo, stalla*.

⁴⁰ Итал. *salvietta* преко нем. *Salvette*

⁴¹ Бакар (итал. *rame*)

За одређене речи даје два термина, један страног, а други домаћег порекла: *инада*⁴², *сабля* (309), *тема, начело* (310) док за друге даје само стране речи: *сапоги* или *стифле*⁴³ (310), *тайная камера*⁴⁴, *кабинетъ*⁴⁵ (310).

3.8. Јела и намирнице

Део речника који садржи одреднице са намирницама, биљкама и јелима, Љуштина је сврстао према следећим насловима *О приправленіи ястія въ постныя дни* (*Per condire le vivande nei giorni magri*), *Плодовы къ яденію* (*Per le frutta*) и *О ястіи и питіи* (*Per bere e mangiare*).

Велики број лексема има облик као у савременом језику и највећи део је домаћег порекла: *говедина, телетина, кокошъ, пилићи, гуска, патка, зець* (312), *сочиво, купусъ, млеко* (313), *коприве, вариво, паприке, крушка, брескве* (314), *смокве, купине, ораси, кестени* (315) *жвакати, пити, ужинати, вечерати* (336). Затим имамо неколико речи италијанског порекла међу којима су: *салата* (311), *остриге* (313), *сардине*⁴⁶, *сарделе* (314), а запазили смо и речи латинског (*ловорика*⁴⁷, 314), турског (*бадеми*, 315), грчког (*мушмуле*⁴⁸, 315) и немачког порекла (*конфектъ*⁴⁹, 315).

3.9. Животиње

Поред биљака које је Љуштина ставио у поглавље о ономе што се налази у башти (*О ономъ что се находи у вертограду и о дрвесма*)⁵⁰, дао је имена животиња под три следећа наслова *О птицахъ* (*Degli uccelli*), *О звѣрѣхъ четвороножныхъ* (*De' quadrupedi*) и *О звѣрѣхъ пресмыкающихся и несѣкомыхъ* (*Degli animali rettili ed insetti*).

⁴² Мач (итал. *spada*)

⁴³ За италијанску реч *gli stivali* (*чизме*), даје једну руску реч *сапоги* и једну реч немачког порекла *стифле* (*штифле* од нем. *Stiefel*).

⁴⁴ Соба (итал. *camera*; млет. *camara*)

⁴⁵ Реч која је у српски дошла преко немачког *Kabinett* (од фр. *cabinet* од итал. *gabinetto*).

⁴⁶ Итал. од лат. *sardina* од грч. *sardinē*

⁴⁷ Лат. *laurus*

⁴⁸ Грч. *mespilon*

⁴⁹ Слаткиш, посланица (нем. *Konfekt*)

⁵⁰ Погледати поглавље 5.10. Село и град.

Могли смо издвојити термине са савременим обликом: *птица, птичица, шева, гавранъ, лабудъ, ластавица* (323) *препелица, сврака, врана, гуска, патка, пась, мачакъ, мачка, пацовъ, овца, ованъ, коза, прасе, лисица* (324), *теле, мазга, кошута, жаба, пужъ, паукъ, лептиръ, муха* (325), *гусеница, буха, пчела, оса, скакаваць* (326) и као што се може приметити, велики је број речи које су се задржале и данас и то су првенствено речи за именовање домаћих животиња и животиња које се налазе у нашем окружењу. Поред тога, један број преводних еквивалената припада славенизмима: *герлица/горлица* (324), *левъ, серна* (325). Приметили смо да Љуштина неке речи даје у два облика: *орел/орао* (323), *волкъ/вукъ* (324).

3.10. Село и град

Из речника смо могли издвојити речи које су везане за село и град, а које су дате под следећим насловима *Укрѣпленія или утвержденія (Le fortificazioni)*, *О оноѣмъ что се види на полю (Quel che si vede in campagna)*, *О оноѣмъ что видится въ градѣ (Quel che si vede nella città)*, *О оноѣмъ что находится у подруму (Quel che si trova nella cantina)*, *О оноѣмъ что находится въ коньшинѣ (Quel che si trova nella stalla)* и *О оноѣмъ что се находи у вертограду и о дресма (Quel che si trova nel giardino, i fiori e gli alberi)*.

Неколико речи има савремени облик: *сачма, кула* (302), *бервно, оставнице за дерва, дерварница* (316), *котао* (318), *славина, каца, пиво* (319) *слама, седло, кола* (320), *маслина, буква, липа, грана* (321), *коса, лопата, мотика, шума, путъ, долина, жито, пиеница* (322), *ливаде, блато* (323) *палата* (326), док друге припадају славенизмима: *пепель* (317), *бердо* (322), *церковъ* (326), *керчма, торжице, торжество* (327), *овесъ* (322); *вертоград*⁵¹, *источник*⁵² (315).

Мали број термина је страног порекла, као што је *аммуниція*⁵³ (302), а за одређене појмове наводи један српски термин и један термин страног порекла: *болница/хоспиталъ* (326).

⁵¹ Башта (итал. *giardino*)

⁵² Извор (итал. *fontana*)

⁵³ Муниција (лат. *munitio*)

3.11. Боје и описни придеви

Боје и описни придеви сврстани су под два наслова *Цвѣти или бое (I colori)* и *Собраніе нѣкоторыхъ именъ прилагателныхъ (Raccolta di alcuni nomi aggettivi)*⁵⁴.

Међу њима имамо оне термине који су блиски облику савременог српског језика: *зеленый, жутый* (327), *гербавый* (347), *мершавый, цервенный* (348), али и одређен број речи које припадају славенизмима: *черный* (327), *долги, -я, -е* (346).

3.12. Глаголи неопходни за комуницирање у свакодневним ситуацијама

Љуштина даје списак глагола које сматра неопходним за остваривање комуникације у свакодневним ситуацијама подељене према следећим тематским областима: *О ученіи (Per lo studio)*, *О разговорѣ (Per parlare)*, *О спаваніи (Per andare a dormire)*, *Дѣйствія обыкновенная человѣческая (Azioni ordinarie dell'uomo)*, *О упражненіяхъ (Per gli esercizi)*, *Дѣйствія любви и ненависти (Azioni d'amore e d'odio)*, *О купованіи (Del comprare)*, *О церкви (Per la Chiesa)*, *Дѣйствія движенія (Azioni di movimento)* и *Дѣйствія ручная (Azioni manuali)*.

У оквиру ових тематских области могли смо да приметимо да је већина речи блиска савременим: *учити, читати, писати, преводити* (335), *изговарати, говорити, блебетати* (335), *зынути, затворити уста* (336), *спавати, пробудитисе, устати* (336), *пѣвати, скакати, изгубити, забавляти, шалитисе* (339), *зѣвати, слушати, мирисати, зноитисе* (337), *чешати* (338), *поздрављати, казнити, шибати, хвалити, хулити, противитисе, благословити* (338), *мѣрити, купити, платити, цѣнити* (340), *слушати проповѣдь, украшавати олтарь, звонити, клекнути* (341), *ходити, избѣгнути, утећи, падати, попетисе* (342), *дѣлати, додирнути, узимати, красти, чистити, чешати* (343), са веома малим бројем славенизама као што су *молитися Богу, исповѣдатися* (341), *уоставитися, удалитися, приблизитися, убитися, восходити* (342), *трудитися* (343).

⁵⁴ Оригинални наслов који даје Љуштина је *Raccolta de' alcuni nomi adjettivi*.

4. Неадекватни преводни еквиваленти

Пошто нам је циљ рада и да видимо колико су еквиваленти адекватно преведени, издвојили смо их онако како би требало да буду преведени и како их је Љуштина дао у речнику.

Тако је за превод назива животиња Љуштина дао неколико термина чији превод није у потпуности адекватан и то видимо најпре у преводу речи *inghiandaia* (324), коју преводи као *чавка*, а за коју би требало дати превод *креја* или *сојка*. Обе врсте птица припадају породици врана, мада треба имати у виду да се ипак не ради о истој врсти. Поред тога, Љуштини вероватно нису биле довољно познате дивље животиње са којима није имао додира па тако за реч *un leopardo* (325) даје превод *рис*. У овом случају треба имати у виду да је у српском реч *рис* прасловенског порекла, док се *леопард* уводи тек у XVII веку из касног латинског који ју је преузео из грчког (Skok 1971: 288).

У раду је било и штампарских грешака које смо искључили из овог поглавља, јер су се оне увек појављивале у издањима књига, па и данас.

5. Закључна разматрања

Централни део истраживања у раду представља анализа преводних еквивалената у *Граматници италијанској* која је базирана искључиво на преводним еквивалентима датим у речнику. Како је Љуштина сврстао лексеме према тематским областима, ми смо покушали да их распоредимо у неколико семантичких поља и у сваком пољу смо испитивали које лексеме имају облик идентичан или веома сличан лексемама савременог српског језика, а које то имају одлике рускословенског језика или су преузете из рускословенског/руског. Занимало нас је такође из којих су језика преузете стране лексеме дате у *Речнику*.

Након извршене анализе, приметили смо да је највише лексема домаћег порекла блиских савременом српском језику заступљено међу терминима за именовање појмова везаних за сродство (*жена, мужь, сунругь, мати*), професије (*месарь, крољчь, ципеларь, куварь, господар*), намирнице и јела (*говедина, телетина, сочиво, вариво, брескве, смокве, ораси и сл.*), животиње (*шева, гаврань, ластавица, препелица, сврака, врана, гуска, патка, пас, мачакь, мачка, пацовь, коза итд.*), ствари које се налазе у кући (*врата,*

огледало, столице) и глаголе неопходне за комуникацију у свакодневним ситуацијама (*читати, писати, говорити, скакати, слушати, платити*). Пошто су у питању речи из свакодневне употребе, сасвим је очекивано да је говорни језик утицао на превод.

Велики број лексема има одлике рускословенског језика и то највише оних које означавају неке апстрактне појмове везане за цркву (*всемогућий, крещеніе*), али су лексеме са рускословенским одликама заступљене у свим семантичким пољима па ћемо овде навести само неке лексеме које су преузете из рускословенског/руског. Тако имамо неке придеве за опис људи (*печалный*), професије (*вертоградарь*) или за оно што се налази око куће (*источник, вертоград*). Ако имамо у виду чињеницу да народни језик није имао довољно речи за изражавање неких апстрактних појмова, очекивано је да се служи славенизмима, а осим тога, рускословенски је језик цркве и пошто је Љуштина живео у таквом окружењу, црквени термини нису могли бити изостављени.

Велики је број речи латинског порекла које су дошле у српски преко других језика посредника, највише немачког. Латинског су порекла речи за именовање месеци (*Јаннуарій, фебруарій, итд.*) и неких војних и судских чиновна (*резидентъ, канцлеръ, аудиторъ, конзулъ, адвокатъ, генералъ, мајоръ*). За војне и судске чиновне поред лексема из латинског, запазили смо и лексеме које су дошле из немачког (*канцелистъ, президентъ, комисаръ*), француског (*бригадиръ, мускатеръ*) и италијанског језика (*капитанъ, капралъ*).

Могли смо да приметимо да су речи за именовање одеће и обуће веома блиске савременим, али неке од њих су турског порекла (*пануче, чизме*), док су друге дошле из француског (*перука, камизолъ*) или италијанског језика (*капутъ*). То би се могло објаснити чињеницом да су са доласком нове ношње и моде дошле и нове речи у језик, најпре су то биле речи турског порекла које су се код нас одомаћиле, а касније из европских језика како је мода долазила из европских кругова.

Било је веома занимљиво запазити како је Љуштина за поједине термине дао превод речи са српским и рускословенским одликама као што су речи за именовање делова тела и органа (*езыкъ/языкъ, желчь/жучь*) и животиња (*орел/ораво, волкъ/вукъ*). Овде се ради о појмовима који су блиски човеку и који су у употреби у свакодневном говору па је схватљиво зашто се појављују речи са одликама српског језика поред рускословенског.

Поред тога што смо за циљ имали да анализирамо одакле је Љуштина највише речи преузео, желели смо да утврдимо и да ли има неадекватних преводних еквивалената. Након анализе Речника, утврдили смо да је број таквих лексема мали и да су то највише оне лексеме којима се именују појмови који нашем аутору нису били довољно познати или није било речи за њих у периоду у којем је он живео. Осим тога, не треба искључити могућност грешака које су настале током штампања. Као пример смо навели реч *рис* као недовољно прецизан превод за врсту дивље мачке (*леопард*) коју вероватно није могао познавати.

На основу свега, могли бисмо закључити да је Љуштина одлично познавао италијански језик те неколико преводних еквивалената који се не могу сматрати довољно прецизним за савремено доба не могу нарушити чињеницу да је његов речник добро урађен. Било би занимљиво анализирати додатке који иду уз речник (дијалоге, пословице, загонетке, молитве) или речник властитих именица, што оставља простора за даља истраживања.

ИЗВОР

Љуштина, Викентије (1794). *Грамматика италијанская: ради употребленија иллурическія юности*. Въ Вѣннѣ: При Стефанѣ благородномъ отъ Новаковичъ.

ЛИТЕРАТУРА

- Бјелаковић, Исидора (2017). *Терминологија код Срба у 18. и 19. веку (математичка географија и картографија)*. Нови Сад: Два пера.
- Зорић, Милена (2018). *Славенизми у раним драмама Јована Стерије Поповића*. Нови Сад: Матица српска.
- Ивић, Павле (1998). *Преглед историје српског језика*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Клајн, Иван и Милан Шипка (2006). *Речник страних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.
- Младеновић, Александар (1979). Напомене о транскрипцији и критичком издавању старих српских текстова из XVIII и XIX века. У: *Зборник за филологију и лингвистику*, XXII/2. Нови Сад: Матица Српска. 95–129.
- Младеновић, Александар (1989). *Славеносрпски језик*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.
- РСЈ: Речник српског језика. Нови Сад: Матица српска. 2011.

РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*. I–III, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969. IV–VI, Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.

СБР: *Српски биографски речник*. V, Кв-Мао. Нови Сад: Матица српска. 2011.

Станковић, Богољуб (2008). *Руско-српски речник*. Нови Сад: Прометеј.

*

JAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I–XXIII, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. 1880–1976.

Jernej, Josip (1962). О талијанској граматичи Викентија Лјуштине. У: *Зборник за филологију и лингвистику*. IV–V. Нови Сад: Матица српска. 140–148.

Jernej, Josip (1981). *Povijest talijanskih gramatika na hrvatskom ili srpskom jeziku od 1649. do 1900*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Skok, Petar (1971). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Vujaklija, Milan (1980). *Leksikon stranih reči i izraza*. Beograd: Prosveta.

*

Vocabolario Treccani online: <<http://www.treccani.it/vocabolario/>>

Grande Dizionario Italiano di Gabrielli Aldo online:

<http://www.grandidizionari.it/Dizionario_Italiano.aspx>

Dizionario di Italiano il Sabatini Coletti online:

<https://dizionari.corriere.it/dizionario_italiano/>

Slavica Pantić

THE TRANSLATION EQUIVALENTS OF ITALIANISMS IN *THE ITALIAN GRAMMAR* BY VIKENTIJE LJUŠTINA (1794)

SUMMARY

The research topic of this paper was the analysis of the translation equivalents found in the dictionary part of *The Italian Grammar* by Vikentije Ljuština (1794). The aim of the analysis was to determine the origin of the translation equivalents and the degree of usage of the Russian recension of Church Slavonic in the above-mentioned book published at the end of the 18th century and dedicated to the Illyrian youth. Since the dictionary is divided into thematic sections, the lexemes from each section were first classified according to their semantics fields. Each semantic field

was subsequently analyzed. The special focus of this research was given to the analysis of the adequacy of the translation equivalents.

KEYWORDS: V. Ljustina, grammar, the Italian language, the Serbian language, XVIII century.

Мср Славица Пантић
Одсек за српски језик и лингвистику
Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду
Србија
slavica.pantic92@gmail.com